

Het weblog als instrument voor reflectie op leren en handelen
Iwan Wopereis & Peter Sloep
Centre for Learning Sciences and Technologies (CELSTEC)
Open Universiteit Nederland
Oktober 2009

Essay Digitaal Leermateriaal
Gepubliceerd op <http://onderzoek.kennisnet.nl>

Introductie

Het onderwijs gebruikt een breed scala aan instrumenten om leren te faciliteren. Een deel van deze instrumenten is speciaal ontwikkeld om in een onderwijskundige behoefte te voorzien. Zo zijn simulatoren, zoals de fantoomkop en de vliegsimulator, ontworpen om complexe vaardigheden te trainen in een veilige omgeving en worden computergebaseerde ‘drill-and-practice’ programma’s ingezet voor het automatiseren van lagere orde reken- en taalvaardigheden. Naast dit onderwijs specifieke instrumentarium, maakt het onderwijs op grote schaal gebruik van instrumenten die in eerste instantie voor werk (zoals de ‘productivity tools’: bijvoorbeeld officeprogramma’s) of vrije tijd (de ‘leisure tools’: bijvoorbeeld social software) zijn ontwikkeld en vervolgens in het onderwijs worden ingezet om leren te ondersteunen. Het succes van deze tools hangt samen met een goed doordachte inbedding in het onderwijsleerproces, waarbij de meerwaarde van een implementatie in acht wordt genomen. Hierbij kun je bijvoorbeeld denken aan het efficiënter laten verlopen van leerprocessen ten opzichte van een bestaande situatie. Dit soort tools is gerelateerd aan de welbekende ‘mindtools’ (Jonassen, 2006; Kirschner & Wopereis, 2003). In dit essay bespreken we een voorbeeld daarvan, het weblog. Een weblog is een regelmatig geüpdate persoonlijke website, waarop bijdragen in omgekeerd chronologische volgorde worden getoond en door derden kunnen worden becommentarieerd. Van Dale Online omschrijft het weblog als ‘een dagboek op internet’. Het is deze reflectiegerelateerde toepassing die we nader onder de loep nemen. We doen dit voor het domein van de lerarenopleidingen.

Weblogs

Het weblog is inmiddels meer dan tien jaar oud en in die periode heeft het instrument zich ontwikkeld tot een volwassen en veelgebruikt medium. In 2008 werd het aantal weblogs wereldwijd geschat op 133 miljoen en in Nederland op 800.000 (Pfauth, 2009). Hierbij dient

echter wel aangetekend te worden dat minder dan tien procent van de weblogs met enige regelmatig wordt bijgehouden. Ondanks het feit dat de intensiteit van het gebruik nog wel eens wordt overschat, heeft het instrument een prominente plaats in het medialandschap verworven. Dit succes is te danken aan de aard van het instrument. Een weblog is namelijk hierin uniek dat het verschillende zogenaamde ‘information patterns’ in één instrument verenigt, te weten: het consulteren van informatie, het registreren van informatie en conversatie (Wijnia, 2005). Met behulp van een weblog kan je dus informatie (kennis, ideeën, inzichten en reflecties) vastleggen, bekijken, en met anderen delen en bediscussiëren. Omdat dit ook nog eens op een zeer gebruikersvriendelijke manier, via een voor iedereen toegankelijk platform (internet) kan, is het weblog een zeer aantrekkelijk instrument voor mensen die ‘iets kwijt willen’. De vraag is of het onderwijs een dergelijk instrument kan gebruiken. De ‘information patterns’ die hierboven zijn genoemd, zijn fundamenteel voor leren en instructie. Zeker voor de aanhangers van het sociaal constructivistisch leerparadigma zijn weblogs uitermate interessant. Hierbij lijkt de openheid van het instrument door het internet een kracht (reacties kunnen het leerproces positief beïnvloeden), maar ook een zwakte (voorzichtigheid door angst voor fouten; leerervaringen bagatelliseren). Alvorens we nader ingaan op de kracht en zwakte van weblogs, gaan we dieper in op het concept ‘reflectie’.

Reflectie

Korthagen (1993; 2001) verstaat onder reflectie het (her)structureren van ervaringen, kennis en/of inzichten. Deze (her)structurering vindt plaats door op systematische wijze terug te blikken op (leer)handelingen. Een grondige analyse van (leer)handelingen leidt doorgaans tot nieuwe (leer)doelen en bijbehorende acties. Wanneer dit proces zich herhaalt, wordt ook wel gesproken van een reflectiecyclus (of bij ‘groei’ een reflectiespiraal). Reflectie neemt een centrale plaats in bij leren. Volgens Ertmer en Newby (1996) is een ervaren lerende per definitie een reflectie-expert: hij of zij weet op het juiste moment de juiste leerstrategieën te selecteren en toe te passen om gesignaleerde hiaten in kennis en vaardigheden te verhelpen. In het curriculum van de lerarenopleidingen wordt reflecteren gezien als een kernvaardigheid, die van groot belang is voor de ‘education permanente’ in het toekomstig beroep. Leren reflecteren heeft daarom een prominente plek in de opleiding verworven. Voor het leren van de reflectievaardigheid zijn in de loop der tijd heen verschillende methoden, technieken en gereedschappen ontwikkeld (Benammar, 2004). Een van de meest bekendste instrumenten is het logboek. Dit instrument is ontwikkeld om het proces van (leren) reflecteren te expliciteren

voor de lerende en de docent (Korthagen, 1993). Doel van het instrument is om handelingen en leerprocessen in detail vast te leggen voor latere analyse, zodat (zelf)sturing van leren mogelijk wordt. Feedback van een docent is in dit proces cruciaal. Korthagen (1993) gebruikte het logboek overigens ook voor plenaire analyse en groepsgewijze feedback. Hiertoe kopieerde hij (delen van) het logboek en deelde deze uit.

Problemen met reflectie

Reflecteren is een complexe vaardigheid. Het kost jaren om een reflectie-expert te worden. Ondanks het feit lerarenopleidingen veel tijd investeren in het leren reflecteren, lukt het vaak niet om competente reflecteerders af te leveren. Voor een deel ligt dit aan de kwaliteit van het reflectieonderwijs. Het komt voor dat reflectieactiviteiten niet meer inhouden dan het invullen van checklists en het plichtmatig, periodiek inleveren van standaardverslagen. Deze opzet werkt voor studenten doorgaans demotiverend, wat vaak leidt tot het uitstellen van reflectie. Ook wanneer de reflectie-instructie van goede kwaliteit is, kunnen er weerstanden zijn bij studenten. Veel studenten zien bijvoorbeeld het schrijven van een reflectieverslag als hinderlijke onderbreking van het leren. Tot slot is er een categorie studenten die er problemen mee heeft zich kwetsbaar op te stellen tijdens het leren. Standaardprocedures, waarbij bijvoorbeeld logboekverslagen openbaar worden gemaakt voor peer feedback, kunnen bij hen leiden tot niet diepgaande receptmatige evaluaties. Voor diepgaande reflectie zul je hen een veilige reflectieomgeving moeten bieden. Is het weblog een dusdanig flexibel instrument dat het de kracht van reflectie kan ondersteunen en aan deze problemen het hoofd kan bieden?

Weblog affordances

Volgens Kirschner (2002) zijn 'affordances' de waargenomen eigenschappen van een ding in samenhang met een gebruiker die beïnvloedt hoe het wordt gebruikt. Een affordance staat iets toe, faciliteert iets, biedt de mogelijkheid tot, enzovoorts. Volgens Wang & Woo (2008) zijn de belangrijkste onderwijskundige affordances van weblogs: eigenaarschap, vastleggen van ontwikkeling, en interactiviteit. Wanneer een lerende het gevoel heeft eigenaar te zijn van de instrumenten die hij gebruikt voor leren, zal dit de motivatie voor leren verhogen. Een gevoel van eigenaarschap wordt gevoed door de zeggenschap die de student heeft over de inhoud van zijn of haar weblog. De eigenaar van een weblog kan zelf op ieder moment bepalen of een bijdrage op het weblog aangepast dient te worden of te worden gewijzigd. Verder heeft een weblog-eigenaar doorgaans de beschikking over gereedschappen om een weblog een eigen gezicht te geven (personaliseren en 'customizen'). Bijdragen worden in weblogs in

chronologische volgorde geplaatst. Dit maakt het mogelijk om (leer)processen vast te leggen en op relatief eenvoudige wijze patronen te herkennen (bijvoorbeeld groei). Omdat het mogelijk is om berichten te voorzien van sleutelwoorden, kun je als gebruiker bijdragen categoriseren. Deze functionaliteit wordt gezien als een krachtige metacognitieve tool die het mogelijk maakt om bepaalde thematieken te onderscheiden. Tot slot noemen we interactiviteit als veelgenoemde onderwijskundige affordance (zie ook Greenhow, Robelia, & Hughes, 2009; McLoughlin & Lee, 2008). Weblogs maken het mogelijk om te interacteren met inhoud en derden. Interactie met inhoud vindt plaats wanneer informatie door de gebruiker wordt vastgelegd, wordt herlezen en eventueel wordt aangepast. De interactie met de inhoud kan worden beïnvloed door derden, zoals een docent die inhoudelijk feedback geeft, of medestudenten die een collega bijvoorbeeld een hart onder de riem steken door aan te geven met hetzelfde probleem geworsteld te hebben. Feedback kan in de vorm reacties worden toegevoegd aan berichten op het weblog en discours ontlokken.

Recent onderzoek

Omdat het weblog een relatief jong instrument is en nog niet op grote schaal wordt gebruikt in de lerarenopleiding, is het niet vreemd dat de waarde van het instrument voor reflectie nauwelijks wetenschappelijk is onderzocht. Onderzoek naar het gebruik van weblogs als reflectie-instrument komt voorzichtig van de grond en we zien dat vooraanstaande wetenschappelijke tijdschriften de eerste gevalstudies over dit onderwerp publiceren. Een aantal van deze studies willen we graag onder de aandacht brengen.

Tabel 1. Recent onderzoek naar weblogs als reflectie-instrument in de lerarenopleiding

Onderzoek	Studenten	Posts	Tijdspanne	Blog tool
Chuang (in druk)	31	onbekend	44 weken	Blogger / WordPress
Hramiak et al. (2009)	38	onbekend	36 weken	Onbekend
Shoffner (2009; studie 2)	09	263	32 weken	Blogger
Wopereis et al. (in druk)	20	162	08 weken	WordPress
Yang (2009)	43	977	18 weken	Onbekend

De studies die in Tabel 1 worden vermeld, zijn verkennend van aard. De resultaten die voor het voetlicht worden gebracht zijn daarom niet zonder meer generaliseerbaar, maar vooral indicatief. Het belangrijkste resultaat is dat het weblog in potentie een geschikt instrument is voor het (leren) reflecteren op leren en handelen in het domein van de lerarenopleidingen.

Studenten leggen in het weblog reflectiebijdragen vast en docenten en medestudenten reageren op deze bijdragen. De kwaliteit van de reflecties laat echter nogal te wensen over (zie bijvoorbeeld de studie van Yang), maar dat lijkt vooral te wijten te zijn aan de gebrekkige reflectie- en schrijfvaardigheid van de studenten, en niet zozeer aan het instrument zelf. Gerichte instructie en oefening is de voor de hand liggende manier om de kwaliteit van reflectie te vergroten. De mogelijkheid om reflecties van anderen te lezen en te reageren wordt zeer gewaardeerd door docenten en studenten. Het is opvallend dat ondanks deze waardering er relatief weinig wordt gereageerd door vooral de medestudenten (zie bijvoorbeeld studie Wopereis et al.).

Affordances voor reflectie

We noemden eerder dat ‘eigenaarschap’, ‘vastleggen van ontwikkeling’, en ‘interactie’ in de literatuur worden genoemd als belangrijkste onderwijskundige ‘weblog affordances’. De onderzoeken genoemd in Tabel 1 bevestigen de positieve waarde van deze affordances. Studenten en docenten waarderen bijvoorbeeld het feit dat ze zeggenschap hebben over de inhoud van het instrument. In dit verband verbaast het ons wel dat in enkele studies gebruik wordt gemaakt van commerciële weblog tools. Bij deze tools wordt informatie weggeschreven op servers van commerciële partijen. Hierdoor heb je geen zicht meer op het ‘intellectuele eigendom’ van studenten. Door als opleidingsinstituut zelf een server in te richten, of een service provider de technische kant daarvan voor je te laten doen, en open source weblog en database tools te gebruiken, heb je meer controle over de data van studenten. Ook de voordelen van de affordance ‘vastleggen van ontwikkeling’ worden onderkend door studenten en docenten (zie o.a. studie Hramiak et al.). In dit verband is het interessant te melden dat studenten met weblogs minder snel geneigd zijn om het reflectief schrijven uit te stellen. Wellicht dat de affordance ‘interactiviteit’ hier mede debet aan is. De mogelijkheid om reflecties van anderen te lezen, en constructieve feedback te geven en te ontvangen, wordt in verscheidene onderzoeken in ieder geval gezien als meerwaarde. Studenten waarderen het wanneer docenten en medestudenten hun bijdragen kunnen lezen en constructieve commentaren leveren, maar zien niet graag dat de hele wereld kennis neemt van hun reflecties (zie o.a. studies Chuang, Wopereis et al., en Yang).

Kritische noten

Weblogs hebben potentie als reflectie-instrument. Een succesvolle implementatie van het instrument komt echter in gevaar wanneer er geen aandacht wordt besteed aan het schrijven

van goed gestructureerde reflectiebijdragen en feedback. Hoe vaardiger studenten zijn in het schrijven van reflecties en feedback, des te leesbaarder zullen de weblogs zijn. Leesbaarheid is belangrijk voor de lezer, maar ook voor de opsteller van de bijdrage, omdat het wenselijk is het reflectieproces zo transparant mogelijk te documenteren. Instructie gericht op de reflectievaardigheid, de feedbackvaardigheid en de (webgebaseerde) schrijfvaardigheid is hierbij onontbeerlijk. Goed geschreven weblogs werken dus als katalysator voor (inter)activiteit. Verder dient nagedacht te worden over de privacy van studenten en de openheid die wordt nagestreefd. Omdat weblogs webgebaseerde instrumenten zijn, zijn alle weblogbijdragen in principe voor iedereen toegankelijk. De vraag is of dit wenselijk is. Voor reflectie op leren is een veilige omgeving echter een voorwaarde. Een student moet deze veilige omgeving worden geboden. Als opleidingsinstituut kun je deze veiligheid op voorhand bieden (weblogs worden afgeschermd van de buitenwereld door wachtwoorden) of je legt de verantwoordelijkheid bij de student (deze kan zelf besluiten of iets mag worden gelezen of niet en door wie). In het laatste geval zal in de opleiding aandacht moeten worden besteed aan de implicaties van publiceren op het web (mediawijsheid; zie ook Greenhow, et al., 2009). Ten slotte is het van groot belang dat studenten na de implementatie van het instrument niet het gevoel krijgen 'extra werk' te moeten doen (zie bijvoorbeeld studie Hramiak et al.). Als het goed is zal het weblog bestaande instrumenten vervangen en/of aanvullen (bijvoorbeeld het authentieke logboek). Dit vergt afstemming. De meerwaarde van weblogs zal duidelijk moeten zijn voor studenten en docenten. Anders is de kans op 'innovatiemoehheid' en dus mislukking groot.

Tot slot

Ondanks het feit dat weblogs hedentendage wel eens wordt betiteld als 'oldskool' (Pfauth, 2009), heeft de inzet ervan als reflectie-instrument in het onderwijs wel degelijk potentie. Deze eerste verkennende onderzoeken wijzen dit uit, maar geven tegelijkertijd aan dat meer diepgaand, longitudinaal onderzoek nodig is. Het is bijvoorbeeld voor een algemene acceptatie van het weblog van belang om de werkelijke invloed van feedback van docenten (en bovenal) de medestudenten op het reflectie- en leerproces van de individuele student vast te stellen en wat het effect van het gebruik is op de reflectievaardigheid. Verder is het goed om nader te onderzoeken welke onderdelen van het weblog bijdragen aan het succes. Zijn er bijvoorbeeld functionaliteiten die overbodig zijn en zouden er functionaliteiten te bedenken zijn die de reflectiefunctie van een weblog versterken. In de 'newskool' praat men tegenwoordig graag over het gebruik van zogenaamde 'mashups' (zie bijvoorbeeld Wheeler,

2009). Bij een 'mashup' wordt de kracht van verschillende instrumenten gecombineerd. Als je kijkt naar reflectie zou een interessante 'mashup' een combinatie van weblog, discussieforum en e-portfolio zijn. Weblogs zijn geschikt voor de basisreflectie, discussieforums kunnen een discussie die in een weblog op gang komt 'overnemen' en faciliteren, en e-portfolio's leggen de metareflectie vast, waarbij weblogs en discussiefora moeten worden gezien als toeleveranciers van informatie. Het gegeven dat dergelijke ideeën hun weg vinden naar het onderwijs (zie bijv. Wheeler, 2009), maakt nader onderzoek hiernaar wenselijk.

Referenties

Benammar, K. (2004). *Conscious action through conscious thinking: Reflection tools in experiential learning*. Amsterdam, The Netherlands: HvA.

Chuang, H.H. (in druk). Weblog-based electronic portfolios for student teachers in Taiwan. *Educational Technology, Research and Development*.

Ertmer, P.A., & Newby, T.J. (1996). The expert learner: Strategic, self-regulated, and reflective. *Instructional Science*, 24, 1-24.

Greenhow, C., Robelia, B., & Hughes, J.E. (2009). Learning, teaching, and scholarship in a digital age: Web 2.0 and classroom Research: What path should we take now? *Educational Researcher*, 38, 246-259.

Hramiak, A., Boulton, H., & Irwin, B. (2009). Trainee teachers' use of blogs as private reflection for professional development. *Learning, Media and Technology*, 34, 259-269.

Jonassen, D.H. (2006). *Modeling with technology: Mindtools for conceptual change* (3rd ed.). New York: Prentice-Hall.

Kirschner, P.A. (2002). Can we support CSCL? Educational, social and technological affordances for learning [inaugural address]. In P.A. Kirschner (ed.), *Three worlds of CSCL: Can we support CSCL?* (pp. 7-47). Heerlen, The Netherlands: Open Universiteit Nederland.

Kirschner, P.A., & Wopereis, I.G.J.H. (2003). Mindtools for teacher communities: a European perspective. *Technology, Pedagogy and Education*, 12, 105-124.

Korthagen, F. (1993). Het logboek als middel om reflectie door a.s. leraren te bevorderen. *VELON Tijdschrift*, 15(1), 27-34.

Korthagen, F.A.J. (2001). A reflection on reflection. In F.A.J. Korthagen (Ed.), *Linking practice and theory: The pedagogy of realistic teacher education* (pp. 51-68). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

McLoughlin, C., & Lee, M.J.W. (2008). The three p's of pedagogy for the networked society: Personalization, participation, and productivity. *International Journal of Teaching and Learning in Higher Education*, 20, 10-27.

Pfauth, E.J. (2009, 24 augustus). Heb jij een eigen weblog? Dat is oldskool! *NRC Next*. Verkregen op 18 oktober 2009, via <http://www.nrc.nl/achtergrond/article2337098.ece>

Shoffner, M. (2009). The place of the personal: Exploring the affective domain through reflection in teacher preparation. *Teaching and Teacher Education*, 25, 783-789.

Wang, Q.Y. , & Woo, H.L. (2008). The affordances of weblogs and discussion forums for learning: A comparative analysis. *Educational Technology*, 48(5), 34-38.

Wheeler, S. (2009). Learning space mashups: Combining Web 2.0 tools to create collaborative and reflective learning spaces. *Future Internet*, 1, 3-13.

Wopereis, I.G.J.H., Sloep, P.B., & Poortman, S.H. (geaccepteerd). Weblogs as instruments for reflection on action in teacher education. *Interactive Learning Environments*.

Wijnia, E. (2005). Understanding weblogs: A communicative perspective. In T. Burg (Ed.), *BlogTalks 2.0: The European Conference on Weblogs* (pp.38-82). Krems, Austria: Donau-Universität.

Yang, S.H. (2009). Using blogs to enhance critical reflection and community of practice. *Educational Technology & Society*, 12(2), 11-21.